

УДК:37.036.5:374.7

Тематичний розділ: Теоретичні основи сучасної педагогіки та освіти

М. В. Ілляхова

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії і освіти дорослих
ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України

КРЕАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті розкрито сутність, специфіку і структуру креативної компетентності науково-педагогічного працівника. Визначено гносеологічний, комунікативний, креативний, проєктивно-управлінський, інформаційно-цифровий і професійно-особистісний кластери компетенцій науково-педагогічного працівника. Їхнє гармонійне співвідношення і когерентний розвиток забезпечують успішну соціальну інтеграцію і професійну активність науково-педагогічного працівника упродовж усього життя. У результаті теоретико-методологічного аналізу означеної проблеми визначено, що креативна компетентність науково-педагогічного працівника є системна, багатofакторна, інтегративна єдність когнітивних, діяльнісних і операційних знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, акмеологічних настанов фахівця, що уможлиблює ефективну науково-дослідну діяльність, забезпечує систематичне інноваційне оновлення змісту і методів освітнього процесу, реалізує потенціал діагностики та аналізу навчально-пізнавальної діяльності, формує навички до самоактуалізації, самоорганізації, самодетермінації, розвиває потенціал креативного, інноваційного мислення, соціальної та професійної мобільності, актуалізує потребу в самоосвіті, вмінні реагувати на непередбачувані, змінні умови професійної діяльності й володіти динамікою власних життєво-професійних можливостей.

Встановлено, що креативна компетентність у структурі професійної компетентності науково-педагогічного працівника презентує креативно-інноваційні, евристичні досягнення фахівця на різних етапах його професійної діяльності та розуміється як створення нових, інноваційних професійних продуктів і високих результатів науково-педагогічної діяльності у процесі реалізації творчих, інтелектуальних, операційних, цифрових, організаторських здібностей фахівця. Доведено, що розвиток креативної компетентності науково-педагогічного працівника є безперервним інтелектуальним і духовним процесом в межах формальної, неформальної та інформальної освіти, що орієнтований на засвоєння нових професійних ролей і функцій, адаптованих до умов інформаційного суспільства.

Ключові слова: акмеологія, інноваційна діяльність, креативна компетентність науково-педагогічного працівника, творчі здібності.

Постановка проблеми. Об'єктивні соціально-економічні трансформації інформаційного суспільства потребують якісних зрушень у системі національної освіти. Здійснення інноваційної діяльності, упровадження креативного підходу до вирішення нешаблонних завдань, реалізація інформаційно-комунікативної відкритості та творчого потенціалу суб'єктами освітнього процесу актуалізує необхідність розвитку у сучасного науково-педагогічного працівника трансверсальних компетентностей, зокрема креативної.

Актуальність дослідження. З урахуванням європейських освітніх стандартів, вітчизняних соціально-економічних, освітньо-професійних вимог до розвитку креативної компетентності науково-педагогічних працівників перед безперервною освітою стоїть завдання: підготовка науково-педагогічних кадрів до інноваційно-креативної діяльності в умовах трансдисциплінарності та інформатизації, створення нових методик й технологій розвитку креативної компетентності науково-педагогічних працівників, урізноманітнення умов для створення індивідуальної освітньої траєкторії відповідно до фахових уподобань, моделювання індивідуальних освітніх програм професійного, креативного

розвитку особистості фахівця на всіх етапах безперервної освіти. Отже, креативна компетентність науково-педагогічних працівників є важливою компонентною інноваційного спрямування наукових досліджень, підвищення якості освітніх послуг, ефективності освітнього процесу, надання йому гуманістичної, демократичної спрямованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «креативна компетентність» як когерентна характеристика професійної діяльності науково-педагогічного працівника на сьогодні є не розробленим. Хоча у багатьох соціально-філософських, психолого-педагогічних розвідках досліджуються близькі структурні компоненти креативної компетентності. Відтак, проблемам розвитку професіоналізму й педагогічної майстерності викладачів присвячено дослідження І. Зюзюна, Г. Єльнікової, О. Семенов, В. Сидоренко. Також вітчизняними науковцями у сфері педагогіки розроблено проблеми формування ключових компетентностей викладачів закладів вищої освіти (Н. Бібік, О. Овчарук, В. Олійник, О. Пометун, Т. Сорочан та інші). Серед зарубіжних наукових розвідок особливе місце займають дослідження (А. Брунера, В. Вестера, Д. Валя, Х. Кнауфа, Д. Мартенса, Д. Равена, Ф. Фрідріха, а також И. Зимньої, Н. Переломова, И. Фрумина, А. Хуторського та інших).

Традиційно педагогічних дослідженнях креативність аналізується як здібність до педагогічної творчості або як творчий характер педагогічної діяльності (Д. Вількеєв, М. Кашапов, Т. Кісельова, О. Корнеєва, Ю. Корнілова, О. Ракитська, В. Сластьонін та інші) у структурі творчого мислення (Д. Богоявленска, М. Воллах, Д. Гілфорд, В. Дружинін, А. Матюшкін, С. Меднік, В. Панов, Я. Пономарев, Е. Торренс та інші). Зміст, структура, ознаки педагогічної креативності представлено у розвідках (О. Антонова, О. Дунаєва, В. Загвязинський, В. Кан-Калик, М. Кашапов, К. Кречетніков, О. Куцевол, Л. Петришин, М. Поташник, Л. Харченко та інших).

Завдяки дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців визначено сукупність якостей, здатностей, вмінь компетенцій необхідних для реалізації успішної педагогічної діяльності; обґрунтовано рівні сформованості

педагогічної творчості; розроблено типології та професіограми розвитку професійної компетентності педагогів. Але попри значний обсяг досліджень і належне розроблення вченими різних аспектів проблем, які є близькими до аналізованої, сутність і структура креативної компетентності науково-педагогічного працівника, технології, умови та критерії її розвитку в умовах безперервної освіти досі залишаються без належного комплексного дослідження. Як наслідок – в Україні критично бракує сучасних, конкурентоздатних фахівців, які б відповідали стрімкій динаміці інформаційного суспільства.

Мета статті – визначити сутність, специфіку і структуру креативної компетентності науково-педагогічного працівника.

Виклад основного матеріалу. У Законі України «Про освіту» компетентність тлумачиться як «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [4].

Компетентність як багатокомпонентне утворення поєднує різноманітні наукові практики, вміння, навички, норми виховання, що сформувалися у соціокультурному досвіді поколінь. У результаті засвоєння цього базису, особистість формує власний світогляд, професійну майстерність, громадянську позицію, моральнісну настанову і естетичну культуру. Відповідно, базовою ознакою компетентності є професійний досвід особистості, її активна позиція, акмеологічна культура.

Професійна діяльність науково-педагогічного працівника є інтегрованою єдністю інтелектуальних, гносеологічних, праксиологічних, індивідуальних і ціннісних характеристик досвіду фахівця, що уможливають здійснення дослідницької, креативної, рефлексивної, новаторської діяльності, а також науково-методичне і самостійне вирішення професійних завдань, й оцінювання результатів власної діяльності. На основі аналізу наукових досліджень та

освітніх стандартів з проблеми змісту професійної компетентності науково-педагогічного працівника, нами визначено кластери компетенцій.

Перший кластер компетенцій – гносеологічний – відноситься до сфери пізнавальної та інтелектуальної активності науково-педагогічного працівника, що включає: вміння використовувати різні методологічні настанови у процесі пізнавальної діяльності, когнітивна гнучкість, розуміння наукової проблеми і вміння формулювати її у вигляді педагогічних завдань, вивчення і перетворення педагогічної ситуації, здатність до формування герменевтичної настанови, вміння виходити з мотивації студентів у плануванні та організації освітнього процесу.

Другий кластер враховує особливості комунікативного процесу у досягненні ефективної науково-педагогічної взаємодії. Комунікативний кластер включає: створення умов психологічної безпеки у спілкування і реалізація комунікативного потенціалу студента, вміння організувати діалог і полілог в освітньому процесі, вміння доводити і розуміти позицію студента або колег, ефективно організувати спілкування у проектній діяльності, використовувати ефективні невербальні технології у спілкуванні, вміння домовлятися і працювати у команді з орієнтацією на розвиток особистості студента, володіння прийомами педагогічної риторики та еристики, організувати міжкультурну комунікацію.

Креативний кластер комбінує наступні компетенції: вміння реалізувати практику нововведень в освітній процес, застосовувати інноваційно-креативні методики у проведенні експериментальної діяльності, визначати нові модуси наукової діяльності, створювати нові ідеї і концепції у процесі співтворчості, розвивати потенціал креативного мислення та творчих здібностей у студентів, створення умов для індивідуальної освітньої траєкторії відповідно до мотивації студентів, планувати й управляти проектами, що мають наукову, культурну, соціальну або комерційну цінність на засадах творчості, креативності, критичного мислення, ініціативності реалізація власного авторського стилю, усвідомлення власних креативних можливостей і потенціалу студентів, актуалізація соціальної і професійної мобільності.

Проективно-управлінський кластер включає: здатність планувати, організовувати та діагностувати результати освітньої діяльності та власну професійну діяльність, використовувати технології самоменеджменту і тайм-менеджменту в організації професійно-освітньої діяльності, ставити перспективні науково-дослідні задачі та визначати стратегії їхнього вирішення, перспективні задачі володіти психолого-управлінськими технологіями супроводу освітнього процесу в умовах реформ і соціальних трансформацій; мотивувати себе та студентів до цілеспрямованого руху у досягненні спільної мети професійної діяльності,

П'ятий – інформаційно-цифровий кластер поєднує: здатність впевнено, критично і відповідально використовувати та взаємодіяти з цифровими технологіями для професійної діяльності та участі у житті суспільства, вміння створювати цифровий контент, забезпечувати кібербезпеку та вирішення цифрових проблем, мати обізнаність щодо можливостей, обмежень, впливів та ризиків використання цифрових технологій; використовувати цифрові технології для підтримки творчості, інновацій, активного громадянства та соціальної інтеграції, співпраці з іншими фахівцями галузі освіти для досягнення професійних цілей.

Шостий кластер враховує специфіку професійно-особистісного розвитку науково-педагогічного працівника та поєднує: здатність здійснювати освітню і самоосвітню діяльність з метою оновлення, вдосконалення, розвитку посадово-функціональних компетентностей, мотивувати себе та студентів до професійного й особистісного зростання, розвивати і саморозвивати, удосконалювати і самоудосконалювати професійно важливі якості особистості фахівців системи освіти (громадянськість, відповідальність, рефлексивність, толерантність, здатність до діалогічної взаємодії тощо), формувати аксіологічні орієнтації, що спрямовані на всебічний розвиток особистості студента, розвивати у студентів готовність до безперервної освіти.

Відповідно, сучасна професійна місія науково-педагогічного працівника полягає у необхідності підготовки фахівців, які відповідатимуть науковим

орієнтирам, соціальним настановам, економічним стратегіям інформаційного суспільства з інноваційно-креативним типом економіки. Пріоритетом інноваційного суспільства стає інтелект новаторів і вчених, а головними продуктами – нові ідеї та інновації в різних сферах людської діяльності [1]. Саме креативність стає основним джерелом та цінністю сучасного інфосвіту. Тому у динаміці соціально-професійних змін відбувається актуалізація креативної компетентності як системоутворюючого компонента у структурі професійної компетентності науково-педагогічного працівника. Креативний кластер компетенцій охоплює сферу науково-педагогічної діяльності, стратегічним напрямом якої є упровадження й розповсюдження нововведень, а також методів, технологій вироблення інноваційно-креативних рішень.

У дослідженнях проблем і перспектив вирішення освітніх завдань Р. Епштейн [5] ввів у науковий обіг поняття «креативна компетентність», який позначив готовність особистості адаптивно застосовувати отриманні знання, самостійно оновлювати схему знань й прагнути до самовдосконалення. Вчений припустив, що високий рівень креативності здебільшого залежить від сформованості основних компетенцій, зокрема: 1) вміння збирати нові ідеї – активує пошукову діяльність особистості, що формує здатність збирати і зберігати нові ідеї. 2) Вміння проблематизувати ситуацію – у спробах збільшення кількості нових ідей особистість має вийти з комфортної ситуації, в якій звичні способи вирішення проблем вже не працюють. Після подолання когнітивних і емоційних утруднень, проблемна ситуація вирішується у продуктивному розумовому процесі, основою якого є креативність. 3) Вміння розширювати сприйняття ситуації та стратегії вирішення нестандартних задач. 4) Вміння долати соціальні, фізіологічні подразники оточуючого середовища. Таким чином, креативна компетентність характеризується конструктивним виходом за звичні схеми мислення, поведінки і діяльності особистості.

Ф. Шаріпов [3] вважає, креативна компетентність викладача утворює систему знань, умінь, навичок, здібностей і особистісних якостей, необхідних йому для педагогічної творчості. Відповідно цю структуру формують наступні якості

викладача: здатність до творчості, вирішення проблемних завдань, винахідливість, гнучкість і критичність розуму, інтуїція, здатність до синтезу, комбінування, переакцентації досвіду, асоціативність, мрійливість, фантазійність, відчуття новизни, емпатійність, вміння бачити знайоме в незнайомому, здатність формулювати гіпотези, конструювати версії, схильність до ризику. Але запропонована структура креативної компетентності викладача не враховує специфіки науково-педагогічної діяльності та акцентує на якостях, що притаманні творчості. Відповідно, творчі здібності є структурними компонентами креативності. Педагогічна креативність – це процес вирішення науково-педагогічних задач у нестандартних, змінних умовах, результатом якого є інновація.

Таким чином, педагогічну креативність, що утворює відповідну компетентність науково-педагогічного працівника, доцільно розглядати у трьох базових аспектах: 1) цілеспрямована зміна, що вносить до освітнього процесу нововведення, удосконалення освітніх компонентів та елементів; 2) процес створення нових технологій, методів, методик, засобів, програм, що оновлюють якість освітнього процесу; 3) пошук, адаптація і впровадження ефективних методик і програм до освітнього процесу та їхнє творче переосмислення. Відповідно, креативна діяльність науково-педагогічного працівника – є процесом самовизначення у ставленні до нового, конструктивної зміни себе, власної професійної позиції, подолання бар'єрів у самореалізації.

Креативна компетентність у структурі професійної компетентності науково-педагогічного працівника презентує креативно-інноваційні, евристичні досягнення фахівця на різних етапах його професійної діяльності та розуміється як створення нових професійних продуктів і високих результатів науково-педагогічної діяльності у процесі реалізації творчих, інтелектуальних, операційних здібностей фахівця. Це формування науково-методичного супроводу, методологічного напрямку освітнього процесу на розвиток потреби у нововведення, вирішення нестандартних задач, що дозволяє актуалізувати креативність, творчість та стимулювати інноваційну діяльність усіх учасників

освітнього процесу. Таким чином, у структурі креативної компетентності науково-педагогічного працівника чітко простежуються обов'язкові компоненти: мотиваційний, гносеологічний, праксиологічний, операційний, комунікативний, акмеологічний компоненти. Кожен з компонентів має власну підструктуру: перша підструктура у складі креативної компетентності науково-педагогічного працівника характеризує соціально-орієнтовані компоненти, другий – індивідуально-орієнтовані компоненти.

Висновки і пропозиції. У результаті теоретико-методологічного аналізу проблеми визначено гносеологічний, комунікативний, креативний, проєктивно-управлінський інформаційно-цифровий і професійно-особистісний кластери компетенцій науково-педагогічного працівника, що утворюють цілісну систему ключових компетентностей сучасних фахівців, їхню соціальну інтеграцію і професійну активність упродовж усього життя.

Визначено, що креативна компетентність науково-педагогічного працівника є системна, багатофакторна, інтегративна єдність когнітивних, діяльнісних і операційних знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, акмеологічних настанов фахівця, що уможлиблює ефективну науково-дослідну діяльність, забезпечує систематичне інноваційне оновлення змісту і методів освітнього процесу, реалізує потенціал діагностики та аналізу навчально-пізнавальної діяльності, формує навички до самоактуалізації, самоорганізації, самодетермінації, розвиває потенціал креативного, інноваційного мислення, соціальної та професійної мобільності, актуалізує потребу в самоосвіті, вмінні реагувати на непередбачувані, змінні умови професійної діяльності й володіти динамікою власних життєво-професійних можливостей. Гармонійне співвідношення складових, компонентів і якостей креативної компетентності науково-педагогічного працівника формує вищий рівень розвитку професійної креативності. Він досягається у подоланні ситуацій невизначеності освітнього процесу, відмови від застарілих способів вирішення науково-педагогічних задач, оволодінні методологією постійної та ефективної гармонізації професійної і особистісно-орієнтованої життєдіяльності.

Відповідно, закладами післядипломної освіти необхідно забезпечити цілісний науково-методичний, андрагогічний, інформаційно-комунікаційний супровід для безперервного розвитку і саморозвитку науково-педагогічного працівника, актуалізації його потенційних креативних ресурсів, суб'єктної творчої активності. Відтак, необхідно визначити параметри, рівні та критерії розвитку креативної компетентності науково-педагогічного працівника в умовах безперервної освіти.

Список використаної літератури

1. Ілляхова М. В. Розвиток креативної компетентності педагогічних працівників у системі післядипломної педагогічної освіти / М. В. Ілляхова. НАПН України, ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти». К. 2015. – 68 с.
2. Сидоренко В.В. Інноваційні напрями науково-методичного супроводу професійного розвитку педагогічних працівників у системі післядипломної освіти / В. Сидоренко. Інформаційний збірник для директора школи та завідуючого дитячим садком. Київ: РА «Освіта України». 2016. № 7–8(48). – С. 22–29.
3. Шарипов Ф.В. Профессиональная компетентность преподавателя ВУЗа / Ф. В. Шарипов. Высш. образование сегодня. 2010. № 1. С. 11–12.
4. Закон України «Про освіту» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
5. Epstein, R. Generativity theory and creativity. In M.A. Runco & R.S. Albert (Eds.), Theories of creativity (Rev. ed.). Cresskill, NJ: Hampton Press, 2005.

Illyakhova M. Creative competence of scientific and pedagogical staff: theoretical and methodological analysis

The article reveals the essence, specificity and structure of creative competence of scientific and pedagogical staff. Are defined the epistemological, communicative, creative, projective-managerial, information-digital and professional-personal clusters of competencies of scientific and pedagogical staff. The harmonious relationship and

the coherent development of these clusters provide successful social integration and professional activity of a scientific and pedagogical worker throughout his life.

As a result of the theoretical and methodological analysis of the identified problem, it is determined that a creative competence of a scientific and pedagogical staff is a systemic, multifactorial, integrative unity of cognitive, activity and operational knowledge, skills, values orientations, acmeologic guidelines of a specialist. It enables effective research activities, provides systematic innovative updating of content and methods of educational process, realizes the potential of diagnostics and analysis of educational and cognitive activity, forms skills for self-actualization, self-organization, self-determination. It also develops the potential of creative, innovative thinking, social and professional mobility, actualizes the need for self-education, the ability to react to unpredictable, changing conditions of professional activity and to have a dynamic of their own life-career opportunities.

Are determined that the development of creative competence of a scientific and pedagogical staff is a continuous intellectual and spiritual process throughout life within the framework of formal, informal and informal education oriented, aimed at the assimilation of new professional roles and functions adapted to the conditions of the information society. In this context, alternative pedagogical practices, including transgressive pedagogy, are aimed at identifying intercultural mechanisms for the formation of the social and cultural experience of an individual, studying the practice of creating intercultural values for overcoming the limitations of one's capabilities in order to actualize and self-realization. This is a special existential condition in the educational process caused by the change of individual internal identifiers, the expansion of one's own experience by including it in another social, cultural and semantic field.

Kew words: *acmeology, innovative activity, creative competence of scientific and pedagogical staff, creative abilities.*